

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U Y A Y I N L A R I
VIII. Dizi - Sayı: 35^b

XVIII. TÜRK TARİH KONGRESİ

Ankara: 1-5 Eylül 2018

KONGREYE SUNULAN BİLDİRİLER

II. CİLT

**SELÇUKLU TARİHİ VE MEDENİYETİ
TARİH, ŞEHİR VE MİMARİ**

Hazırlayanlar

Semiha NURDAN – Muhammed ÖZLER

ANKARA, 2022

İslâm Kaynaklarına Göre Bâbâî İsyanı

Fatih Erkoçoğlu*

Giriş

Moğolların önünden batıya doğru kaçarak Güneydoğu Anadolu ve Suriye sınırlarına gelen göçebe Türkmenler, Anadolu Selçuklu Devleti tarafından daha ziyade uçlara, yani devletin sınır bölgelerine yerleştiriliyordu. Böylece Eyyübîlere karşı olan sınır boyları yeni gelen Türkmen nüfusu ile daha da kalabalıklaşmıştı.

Bu göçebe Türkmenler, aynı bölgelerde oturan Harizmliler'in yağma ve tahrip hareketlerine paralel olarak göçebeliliğın yerleşik hayatla uyuşmaması sebebiyle ve geçimlerini sağlamak amacıyla geniş çapta yağma hareketlerine girişmişlerdi.

Amasya civarında bir zaviyesi bulunan Ebü'l-Bekâ Baba İlyas-ı Horasanî adlı bir şeyh, kendisini nebi kabul eden Türkmenler arasında Anadolu Selçuklu Devleti'ne karşı büyük bir siyasi ve içtimai isyanın başlatılmasına sebep oldu. Baba İlyas, çok zor şartlar altında yaşayan ve idareci sınıfla da yerli halkla da birçok problemi bulunan Türkmenler'i Selçuklu hükümetinin baskısından kurtaracak bir mehdî hüviyetiyle ortaya atılmış ve bu bakımdan Türkmenler tarafından canla başla benimsenmişti.

Baba İlyas'ın önde gelen halifesi Baba İshak'ın şeyhi adına örgütleyip yürüttüğü Babaî Ayaklanması denilen bu hareket çok hızlı ve kanlı biçimde gelişti. Anadolu Selçuklu Devleti tarihi için önemli bu isyan hakkında birçok eser yazılmış, araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar daha çok Anadolu'da yazılmış olan kaynaklar üzerinden hazırlanmıştır. Yapmış olduğumuz araştırma sonucunda aynı dönemlerde Eyyübî idaresindeki Arap coğrafyasında Arapça yazılan bazı kaynaklarda konumuzla alakalı önemli bir kısım malumat tespit edilmiştir.

Bâbâî isyanına dair Ahmet Yaşar Ocak'ın hazırladığı *XIII. Yüzyılda Anadolu'da Baba Resûl (Babaîler) İsyanı ve Anadolu'nun İslamlaşması Tarihindeki Yeri*¹ adlı çalışması bu alanda önemli bir boşluğu doldurduğu görülmektedir. Bu eserde, bazı İslâm

* Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, fatiherkocoglu@hotmail.com.tr ORCID:0000-0002-5439-4530

1 Dergah Yayınları, İstanbul 1980.

kaynaklarının (Sıbt İbnü'l-Cevzî ve Zehebî) kullanıldığı fark edilmekle birlikte, biz bu çalışmamızda bunlara ilavelerde bulunmak istiyoruz.

Bu tebliğimizde Eyyûbîler ve sonraki dönemlerde Arap coğrafyasında yaşayan Müslüman yazarların özellikle Bâbâi isyanı ve bu isyanı hazırlayan sürece dair yazdıkları malumatın kronolojik olarak tespiti ve değerlendirilmesi yapılmaya çalışılacaktır.

Babâi İsyânı İle İlgili Kaynaklarımız Hakkında

Bu tebliği hazırlarken, yapmış olduğumuz taramalar sonucunda konumuzla ilgili malumat bulabildiğimiz kaynaklar şunlardır:

Sıbt İbnü'l-Cevzî (ö. 654/1256)'nin *Mir'âtü'z-Zamân fi Târîhi'l-Â'yan*'ı

581/1186 yılında Bağdat'ta doğan Sıbt İbnü'l-Cevzî devrin en büyük fakih ve vâizlerinden birisi oldu. Dımaşk camilerinde verdiği vaazlar halk nezdinde çok etkili oldu. Sıbt İbnü'l-Cevzî bilhassa Haçlılar'a karşı mücadelenin öncülerindendi. Kahire, İskenderiye, Mekke, Medine, Halep, Hama, Ba'lebek, Kudüs, Dimyat, Rakka, Harran, Urfa gibi şehirlerde vaazlar verdi. 654/1256 yılında Dımaşk'ta vefat etti.²

Yaratılıştan müellifimizin ölüm tarihine kadar gelen kırk ciltlik genel bir İslam tarihi olan *Mir'âtü'z-Zamân fi Târîhi'l-Â'yan* isimli eseri, diğer kaynaklarda bulunmayan Selçuklu tarihiyle ilgili bilgilerin yer alması nedeniyle XI. yüzyıl Selçuklu tarihi için önemli bir kaynaktır. Selçuklularla ilgili bazı bölümler Türkçe'ye tercüme edilmiştir.³

XIII. yüzyılda Eyyûbîlerin hakimiyetinde bulunan ülkelerde ve bilhassa Suriye'de meydana gelen, olayları ve topladığı belgeleri detaylı bir şekilde kaydetmesi bizim konumuz açısından önem arz etmektedir.⁴ Zira Babâi isyanı vuku bulduğunda onun hayatta olması, bu önemli olay hakkında doğrudan bilgi edinmesine imkan vermiş olmalıdır.

2 Hayreddin ez-Zirikli, *el'Alâm*, Beyrut 2002, C VIII, s. 246; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 144; Ali Sevim, "Sıbt İbnü'l-Cevzî", *DİA*, C XXXVII, İstanbul 2009, s. 87.

3 Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân fi Târîhi'l-Â'yan*, seçme, tercüme ve değerlendirme: Ali Sevim, TTK, Ankara 2011.

4 Sevim, *agm.*, C XXXVII, s. 87.

İbnü'l-İbrî'nin (Malatyalı Bar Hebraeus) (685/1286) *Kronografya* ya da *Tarihu'z-Zamân* ve bunun muhtasarı olan *Tarihu Muhtasari'd-Düvel'i*

1226 yılında Malatya'da dünyaya geldi. Tabib İbrânî Ahron (Harun)'un oğludur. Doğumundan 20 yıl sonra piskopos sıfatıyla takdis edildi. Felsefe ve İlahiyat tahsili yaptı. Her ne kadar aslen Yahudi kökenli olup, Hıristiyanlığı benimseyen birisi olmasına rağmen ölüm döşeginde Müslüman olduğu kabul edilen Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî'nin (Malatyalı Bar Hebraeus) (685/1286) Süryanice genel bir tarih olan *Kronografya* ya da *Tarihü'z-Zamân* adlı eserinin,⁵ İngilizce çevirisini Ömer Rıza Doğrul, *Abu'l-Farac Tarihi* ismiyle Türkçe'ye tercüme etmiştir.⁶

Vekâyinâme'si, Mihail'in ölümünden (1200) itibaren, kendi ölüm tarihi olan 1286 yılına kadarki olayları ihtiva etmektedir. Eser iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Süryânîce, Arapça, Farsça ve diğer bazı kaynaklardan faydalanılarak oluşturulmuş bir dünya tarihidir.

Hız. Adem'den başlayarak Benî İsrâîl hâkimleri, İbrânîler, Keldânîler, Medler, Persler, Romalılar, Yunanlılar, Bizanslılar, Hız. Peygamber'den Abbâsîlerin yıkılmasına kadar İslâm tarihi, Selçuklular, İsmâîlîler, Haçlılar, Harizmşâhlar ve Moğollar hakkında bilgiler vermektedir. Eser, yazarın XIII. yüzyılda meydana gelen olaylara dair verdiği malumatın birçoğuna şahit olmasından dolayı önemlidir.⁷ Ancak bu eser Mihâil'in aktardıklarının özeti mahiyetinden öteye geçememiştir. Dolayısıyla Mihâil'in eseri buna göre daha önemli kabul edilmektedir.

Müellifin *Tarihu Muhtasari'd-Düvel* adlı eseri ise yukarıda zikredilen genel tarihin müellif tarafından bizzat kendisi tarafından yapılan Arapça muhtasarıdır. İbnü'l-İbrî Moğol istilası ve Kösedag Savaşı hakkında bize oldukça teferruatlı malumat sunmaktadır.

İbn Vâsıl'ın (ö. 697/1298) *Müferricü'l-Kürûb'u*

Tam adı Ebû Abdillâh Cemâlüddin Muhammed b. Sâlim b. Nasrillâh et-Temîmî el-Hamevî olan İbn Vâsıl, 604/1208 yılında Hama'da doğdu. Eyyûbîler'in hizmetinde bulunan babası Sâlim'in yönlendirmesiyle iyi bir eğitim aldı. Kendisi de muhtelif zamanlarda Eyyûbîlerin hizmetinde bulundu. İbn Vâsıl 659/1261

5 Bkz. Abdülkerim Özaydın, "İbnü'l-İbrî", *DİA*, C XXI, İstanbul 2000, s. 93.

6 Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, Süryanice'den İngilizce'ye çev. Ernest A. Wallis Budge, Türkçe'ye çev. Ömer Rıza Doğrul, I-II, TTK, Ankara 1999.

7 Özaydın, *agm.*, C XXI, s. 93.

yılında Memlük Sultanı I. Baybars tarafından Sicilya Kralı Manfred'e elçi olarak gönderildi. Sicilya'daki ikameti esnasında Manfred ile dost oldu. *el-Enberüriyye (Nuhbetü'l-Fiker)* adlı mantık kitabını kendisine ithaf ettiği nakledilmektedir. 663/1264-65 yılında Hama'ya kâdılkudât olarak tayin edildi. 697/1298'de Hama'da vefat etti.⁸

Velûd bir yazar olan İbn Vâsıl'ın tarihle ilgili de önemli eserleri bulunmaktadır. Bilhassa Eyyûbiler tarihi açısından oldukça mühim bir eser olan *Müferricü'l-Kürüb fi Ahbâri Benî Eyyûb*, Atabegler döneminden başlayarak ve Memlük Devleti'nin ilk yıllarına kadar (661/1262-3) gelen, ilk kısımları daha önceki tarihçilerin eserlerinden derlenmiş olmasına rağmen orijinal bilgiler içeren bir çalışmadır. İbn Vâsıl bu kısımları yazarken İbnü'l-Esîr, İbnü'l-Adîm, İbnü'l-Ezrâk el-Fârikî, İbn Ebü'd-Dem ve Ebü Şâme vs. gibi tarihçilerden faydalanmıştır. Aynı zamanda günümüze ulaşmayan bazı eserleri, resmî belgeleri de kitabında kullanmış, olayların içerisindeki zatlarn, bizzat bilgilerine dahi başvurmuştur.

Zehebî'nin (748/1348) Tarihu'l-İslâm'ı

Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî, Türkmânî adıyla da anılması hasebiyle Türk olduğu anlaşılan Zehebî'nin, 673/1274 yılında Dımaşk'ın sayfiye köylerinden Batna'da doğduğu bilinmektedir. Kur'an tahsili için Dımaşk'a gitti. Kur'an ilimleri, hadis, fıkıh, tarih okudu. Ba'lebek, Hıms, Hama, Trablus, Maaratü'n-Nu'mân, Busra, Nablus, Remle, Kudüs, Kahire ve İskenderiye şehirlerini ziyaret etti. Buralarda birçok hocadan ders aldı. Döneminin önemli alim şahsiyetleri ile hem hoca-talebe ilişkisi hem de arkadaşlık kurdu. Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî, Takiyüddin İbn Teymiyye ve el-Birzâlî bunlardan birkaçıdır.

Hadis ve tarih sahasında, İslâm tarihinin yetiştirdiği en önemli şahsiyetlerden birisi olan Zehebî'nin tarih ve biyografi alanında 300'e yakın eseri bulunmaktadır. Onun yazdığı *Tarihu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-(Tabakâtü'l)Meşâhir ve'l-A'lâm* genel bir İslam tarihidir. Müellifimizin en hacimli eseri olan bu kitabında, hicri 1 (622) yılından 700/1300 yılına kadar gelen süreç, onar yıllık yetmiş tabakaya ayrılmış olup olaylar yıl sırasına göre ele alınmıştır. Zehebî'nin bu eseri daha sonra kaleme aldığı diğer eserlerine de kaynaklık oluşturdu.⁹

8 Şeşen, *age.*, s. 154, 155; Cengiz Tomar, "İbn Vâsıl", *DİA*, C XX, İstanbul 1999, s. 438, 439.

9 Şeşen, *age.*, s. 185, 186; Tayyar Altukulaç, "Zehebî", *DİA*, C XLIV, İstanbul 2013, s. 180, 181, 185.

Makrîzî (845/1442)'nin *es-Sülûk li-Marîfeti Düveli'l-Mülûk*'u:

Ebû Muhammed Takîyüddin Ahmed b. Ali el-Makrîzî 766 (1364-65)'de Kahire'de doğdu. Hem baba hem de anne tarafından ilimle uğraşan bir aileye mensup olup, fıkıh, hadis, kıraat, dil, nahiv, edebiyat ve tarih alanlarında 600 hocadan ders aldı. Mısır'a yerleşen İbn Haldûn'la görüştü ve ondan etkilendi (784/1382). Makrîzî, hocasının *el-İber* isimli kitabına hayranlığını belirterek *Mukaddime*'sini eşî bulunmayan bir pırlantaya benzetmektedir. Hocaları arasında başta dedesi İbn Sâîğ olmak üzere İbn Haldûn, İbn Kesîr ve İbn Mulakkın gibi devrin önemli şahsiyetleri yer almaktadır. Talebeleri arasında ise İbn Tağrıberdî, İbn Kutluboğa ve İbnü'l-Haydırî gibi önemli kimseler bulunmaktadır. Genç yaşından itibaren önemli görevler üstlendi.

Orta Çağ İslam dünyasının yetiştirdiği en büyük tarihçilerden birisi olan Makrîzî, siyasî, sosyal, iktisat ve kültürel tarihe dair çalışmalarıyla şöhret kazanmıştır. Bir alim olarak Mısır'ın bütün yönlerini bilimsel bir araştırmaya tabi tutan, eserlerini kaydederek tamitan, meşhurlarının biyografilerini yazan kısaca Mısır tarihi sahasında uzman en büyük tarihçidir.

Bu çalışmamızı hazırlarken yararlandığımız *es-Sülûk li-Marîfeti Düveli'l-Mülûk* adlı eseri, Kahire kalesinin Mısır'ın saltanat merkezi haline gelmesi ile kaleye hakim olan sultanlar, Selaheddîn'in halefleri ve Memlûklü sultanlarının kendi dönemine kadar gelenlerinin tarihi hakkında malumat vermektedir. Eser 567/1171 yılı olayları ile başlamakta 845/1441 yılına kadar gelmektedir.

İbn Tağrıberdî'nin (874/1470) *en-Nucûmu'z-Zahira*'sı

Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Tağrıberdî el-Atâbekî, 812/1409-10 yılında Kahire'de dünyaya geldi. Babası Anadolu'dan Berkuk için satın alınarak yetiştirilmiş bir memlûktür. Türkçeyi ve Türk tarihini iyi bilmesinden onun Türk asıllı olduğu anlaşılmaktadır.

İlk önce Hanefî başkadısı Nâsîrüddîn b. el-Adîm daha sonra ise Şâfî başkadısı Celâleddin el-Bülkînî'nin himayesinde büyüyen İbn Tağrıberdî, tasavvuf, astronomi, tıp, matematik ve musikiyle ilgilendi. Zamannın en önemli musiki üstatları arasına girmeyi başardı. Tarihe merakı artınca Makrîzî, Aynî, İbn Hacer ve İbn Arabşâh'ın öğrencileri oldu. 874/1470 yılında Kahire'de vefat etti.¹⁰

10 M. Şemseddin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları, Tarih ve Müverrihler*, haz. Yüksel Kanar, İstanbul 1991, s. 390; Şeşen, *age.*, s. 219, 220; Mustafa Çuhadar-İsmail Yiğit, "İbn Tağrıberdî", *DİA*, C. XX, İstanbul 1999, s. 385, 386.

Hocaları Makrîzî ve Aynî'nin vefatlarından sonra İbn Tağrîberdî'nin Mısır tarihçilerinin lideri konumuna geldiği ifade edilmektedir. Hayranlık duyduğu şeyhi Makrîzî'nin açtığı yoldan devam etti. Birçok eser veren İbn Tağrîberdî'nin en önemli eseri, oldukça hacimli *en-Nücûmu'z-Zâhire fi Mülûki Mısır ve'l-Kâhire* adlı çalışmasıdır.

20/641 yılında Müslümanların Mısır'ı fethiyle başlayan eser, 873/1467 yılına kadar gelmektedir. Her hükümdarın devrini kronolojik sıraya göre tertip etmiştir. Her yılın sonunda o yıl ölen meşhurlar, imar faaliyetleri ve meydana gelen salgın hastalıklar, yangın, kıtlık gibi felaketler hakkında bilgi aktarılmıştır. Bu eser Fâtımîler için oldukça zengin bir kaynaktır. İbn Tağrîberdî Memlûkler döneminde çalışmasını daha da genişleterek şahit olduğu dönemlerin kayıtlarını gün gün tutmuştur.¹¹

Metinler (638 yılı olayları)

Konumuzla ilgili olarak ele alacağımız metinleri kronolojik olarak yer vermek istiyoruz. Burada ilk ele alacağımız metin Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin kitabında zikredilen kısımdır.

Sıbt İbnü'l-Cevzî 638/1241 yılı olaylarında Rûm ülkesinde, kendisine el-Bâba denilen ve nübüvvet iddiasında bulunan bir Türkmen'in ortaya çıktığını, onun çevresindekilere “*Lâ ilahe illâllâh, baba veliyullâh*” demelerini istediğini, etrafında büyük bir halk kitlesinin toplandığını, Rûm hükümdarının onlara karşı asker gönderdiğini, yapılan savaşlarda onlardan 4 bin kişinin ve el-Bâba'nın öldürüldüğünü nakletmektedir.¹²

İbnü'l-İbrî *Abû'l-Farac Tarihi*'nde, 638/1241 yılında ise Arapların dinine karşı fena bir ayrılık hareketi baş gösterdi diyerek Baba adında ihtiyar ve zahit bir Türkmen'in Amasya'da şöhet kazanarak, kendisine *resul* (peygamber) yani gönderilen dediğini ve Allah'ın peygamberi olduğunu söyleyerek Muhammed'in yalancı olduğunu ve peygamber olmadığını iddia ettiğini zikrettikten sonra yaptığı gösteriler (büyü vs.) sonrasında birçok Türkmenin ona inandığını belirtmektedir. İbnü'l-İbrî bu şahsın, İshak adlı müridini Roma diyarının hududu üzerindeki Hısnımansûr'a gönderdiği ve onun burada halkı kendi peygamberliğine inanmaya davet etmesini istediğini de ilave etmektedir.

11 Şeşen, *age.*, s. 220; Çuhadar-Yiğit, *agm.*, C XX, s. 386, 387.

12 Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Şemsüddin Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türki el-Avni el-Bağdâdi, *Mir'âtü'z-Zamân fi Tevârihi'l-Ayân*, thk. İbrahim ez-Zeybek, Beyrut 2013, C XXXII, s. 370.

İbnü'l-İbrî şöyle devam etmektedir:

“Bu adam birçok kimsenin üstadına bağlanmasını temin etti ve onun savaşılabilesi için silah tedarik etti. Bütün Türkmenler merkeplerini, öküzlerini, koyunlarını satarak atlar aldılar ve atlara binerek Hısn-ı Mansûr, Gargar ve Gagti havalisini soymağa başladılar. Bunlar Baba'nın Allah tarafından gönderilme, bir elçi ve peygamber olduğunu kabul etmeyenleri öldürüyorlardı. Bunun üzerine Malatya emiri 500 atlıdan müteşekkil bir ordu toplayarak Samaoğlu manastırındaki tebaadan 50 adam seçti ve bunların ok atmadaki hünerlerinden istifade etti. Bunların hepsi giderek Türkmenlerle harp ettiler. Bunlar mağlup oldular ve manastıra mensup kimselerden pek az kişi canlarını kurtarabildiler. Bu yüzden Türkmenler son derece kuvvetlendiler ve birçok halk kütleleri onlara bağlandılar. Türkmenler Ablastayn taraflarına giderek burada da bir orduyu mağlup ettiler. Sonra Amasya'ya da giderek peygamber tanıdıkları adamı görmeyi arzu ettiler. Bunun üzerine Roma diyarının asilzadeleri ihtiyar Baba'ya karşı bir pusu kurdular ve Baba'yı pusuya düşürerek boğdular. Babanın müridi İshak ile adamları onu bulamayınca babanın kendilerine yardım etmek üzere melekleri getirmek için gitmiş olduğu şayiasını yaydılar ve Amasya'ya karşı vahşiyane bir muharebe açtılar. Roma (Rûm) diyarından gelip toplanan 60 bin atlı 6 bin Araptan müteşekkil bu küçük kuvvete hücum edemediler. Bunun üzerine Sultanın hizmetinde bulunan 1000 Frenk atlı hiddet ile alevlenerek dişlerini gıcırdattılar ve yüzlerinin üzerine haç işaretleri yaparak bu sapık adamların üzerine hücum ettiler ve bunları dağıttılar. Daha sonra Araplar da bunlarla beraber hareket ederek Türkmenleri çemberlediler ve hepsini kılıçtan geçirerek mahvettiler. Bunlardan erkek, kadın, çocuk, hayvan velhasıl hiçbir şey kılıçtan kurtulamadı ve böylece bu fitne bastırıldı.”¹³

İbnü'l-İbrî muhtasar olarak hazırladığı *Tarihu Muhtasari'd-Düvel* adlı eserinde ise 638 yılı olayları içerisinde bu konuyu yukarıdakinden biraz daha kısa olarak ele almaktadır.¹⁴

İbn Vâsıl'ın *Müferricü'l-Kürûb* adlı eserinde 641/1243 yılı olayları içerisinde bir cümle halinde Türkmenlerin ayaklandığından ve yağma yapıp, fesat çıkardıklarından bahsetmektedir.¹⁵

13 Abu'l-Farac, *age.*, C II, s. 539, 540.

14 Gregory Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî, *Tarihu Muhtasari'd-Düvel*, haz. Halil el-Mansûr, Beyrut 1997, s. 220.

15 İbn Vâsıl, Cemâleddin Muhammed b. Sâlim, *Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Benî Eyyûb*, I-V, thk. Hüseyin Muhammed Rebi', Said Abdulfettâh Âşûr, Kahire 1975, C V, s. 327.

Zehebî'nin *Tarihu'l-İslam*'ında 638/1241 yılı olaylarında, Zuhûru el-Bâbâ et-Türkmânî başlığı altında, Rûm ülkesinde, Türkmenlerin arasından kendisine el-Bâbâ denilen ve peygamberlik iddiasında bulunan bir kişinin ortaya çıktığı ve onun “*Lâ ilahe illâ'llah el-baba veliyullah*” dediği nakledilmektedir. Etrafında çok sayıda kişi toplanınca, Rûm hükümdarının onlarla mücadele etmek üzere bir ordu hazırladığı, bu ordunun onlarla savaştığı ve yapılan savaşta 4 bin isyancı ile birlikte el-Bâbâ'nın da öldürüldüğü ifade edilmektedir. Zehebî'nin metni, “*Allah ona rahmet etmesin*” ifadeleri ile bitmektedir.¹⁶

Makrizî (845/1442)'nin *es-Sülûk li-Marifeti Düveli'l-Mülûk* adlı eserinin 638/1241 yılı Zilhicce ayında vuku bulan olaylar içerisinde, Rûm ülkesinde, Türkmenlerin arasından kendisine el-Bâbâ denilen ve peygamberlik iddiasında bulunan bir kişinin ortaya çıktığı, kendisine çok sayıda kişinin tabi olduğu, kendisine tabi olanların “*Lâ ilahe illâ'llah el-baba resulullah*” dedikleri nakledilmektedir. Bu şahsın üzerine Rûm hükümdarının bir ordu gönderdiği, 40 bin kişinin savaşlarda hayatını kaybettiği, el-Bâba denilen şahsın da öldürülenler arasında olduğu, böylece bu sorunun da böylece çözüldüğü aktarılmaktadır.¹⁷

İbn Tağrıberdî, (874/1470) *en-Nucûmu'z-Zâhira* adlı eserinin 638/1241 yılı olaylarında Rûm ülkesinde, Türkmenlerin arasından kendisine el-Bâbâ denilen ve peygamberlik iddiasında bulunan bir kişinin ortaya çıktığını, onun çevresindekilere “*Lâ ilahe illâ'llâh, baba veliyullâh*” demelerini istediğini, etrafında büyük bir halk kitlesinin toplandığını, Rûm hükümdarının onlara karşı asker gönderdiğini, yapılan savaşlarda onlardan 4 bin kişinin ve el-Bâba'nın öldürüldüğünü nakletmektedir.¹⁸

Değerlendirme

Ahmet Yaşar Ocak, Baba Resul yahutta Bâbâî isyanının, bütün Anadolu Türk tarihinin gelmiş geçmiş en geniş kapsamlı ve en büyük ayaklanmalarından biri olması dolayısıyla Anadolu Selçuklu tarihinde bir dönüm noktası teşkil ettiğini, isyandan kısa bir zaman sonra devletin siyasi, içtimai ve iktisadi yönlerden çeşitli bozuklukların meydana çıkmasıyla sarsıldığını, 1243 yılında da devletin bu

16 Zehebî, Şemsüddin Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1347), *Tarihu'l-İslâm Vefeyâtu Meşâhiri'l-A'lâm*, Havâdisu Vefeyât 631-640, thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî, Beyrut 1998, C XLVI, s. 42.

17 Makrizî, Takiyyüddin Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ali b. Abdülkadir, *es-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Beyrut 1997, C I, s. 409.

18 İbn Tağrıberdî, Cemâleddin Ebû'l-Mehâsin Yusuf el-Atabekî, *en-Nucûmu'z-Zâhira fî Mülûka Mısır ve'l-Kâhire*, haz. Muhammed hüseyin Şemseddin, Beyrut 1992, C VI, s. 300.

zayıf durumundan faydalanan ve o zamana kadar saldırmaya bir türlü cesaret edemeyen Moğolların Anadolu'ya saldırdıklarını ve kısa süre içerisinde devletin Moğollara teslim olduğunu belirtmektedir.¹⁹

Bu kadar önemli ve etkili bir isyan hakkında bizim yukarıda ele aldığımız kaynaklarımızın bir tanesi bile bu isyanın nedenleri üzerinde durmamakta, sadece el-Bâba denilen ve nübüvvet iddiasında bulunan bir şahıs tarafından bir isyanın çıkarıldığından bahsetmektedirler. İsyân vuku bulduğunda hayatta olan Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin eserinin, diğer yazarlar tarafından kaynak olarak kullanıldığı fark edilmektedir. Bu kaynaklar içerisinde sadece Anadolu coğrafyasında yaşayan İbnü'l-İbrî diğerlerinden oldukça geniş bir anlatıma sahip görünmektedir.

Kaynaklarımız bu olayı 638 ve 641 yılı olayları içerisinde müstakil olarak ele almaktadırlar. İbn Vâsıl ise olayı Moğolların Rûm ülkesine girişlerinin hemen ardından sadece bir cümle içerisinde zikretmektedir.²⁰

Kaynaklarımızın büyük kısmı Selçukluların müdahalesiyle bastırılan bu isyanda el-Bâbâ'nın da dahil olduğu 4 bin kişinin öldürüldüğünü söylerken,²¹ sadece Makrizî bu rakamı 40 bin olarak vermektedir. İbn Vâsıl bu konuda sessizliğini korurken, İbnü'l-İbrî ise isyanda toplanan isyancı sayısını 60 bin olarak vermektedir.

Kaynaklarımız istisnasız el-Bâbâ unvanlı birisinin nübüvvet iddiası ile isyan ettiğinde hemfikirdirler. O kişinin Türkmen olduğu da açık bir şekilde belirtilmektedir. Sadece İbnü'l-İbrî, Baba denilen şahsın (Hz.) Muhammed'in yalancı olduğunu ve peygamber olmadığını iddia ettiğini de ilave etmektedir.

Kaynaklarımız el-Bâbâ'nın peygamberlik iddiasında bulunduğunu (nübüvvet kavramıyla) belirtmektedirler. Malum olduğu üzere nübüvvet Allah ile insanlar arasında irtibat kuran, insanları hem kendileri hem de evren hakkında bilgilendirip onlara ebedi hayat için hazırlanma yolunu öğreten ilahi bir müessesedir.²² İslam tarihinde daha başlangıçtan beri bu şekilde peygamberlik iddiasında bulunanların olduğu bilinmektedir. Bilhassa Hz. Muhammed zamanında Esved el-Ansî ve Müseylmetü'l-Kezzâb'ın İslâm'ın temel esaslarını dikkate alıp Hz. Peygamber'i ve Kur'an'ı taklide çalışması bu bağlamda önemlidir. Zira başka bir unvanla değil de İslam'a ait bir kavramla (nübüvvet) isyan edilmesi, Hz. Peygamber'in başarısıyla

19 Ocak, *age.*, s. 134.

20 Bkz. İbn Vâsıl, *agm.*, C V, s. 327.

21 İbn Bibi de 4 bin kişinin öldürüldüğünden bahsetmektedir. Bkz. *age.*, C II, s. 52.

22 Yusuf Şevki Yavuz, "Nübüvvet", *DİA*, C XXXIII, İstanbul 2007, s. 284.

doğrudan bağlantılı olmalıydı. Buna göre el-Bâba'nın ya da müritlerinin nübüvvet iddialarını, Hz. Peygamber'in iddiasının temelleri üzerine kurmaya çalıştıkları görölmektedir.

Olayın vukuunda hayatta olan ve olayı yakından takip etme imkan ve fırsatı olan Sıbt İbnü'l-Cevzî, el-Bâbâ'nın hem peygamberlik iddiasında bulunduğunu ve dahi onun çevresindekilere kendisi için “*Lâ ilahe illâllâh, baba velîyullâh*” demelerini istediğini nakletmektedir. Bu yazarlar içerisinde sadece Makrîzî bu ifadeyi “*Lâ ilahe illâllâh, baba rasulullâh*”²³ olarak nakletmekte olup, nübüvvet iddiasına böylece daha uygun bir cümle oluşturmuş olmaktadır. İbnü'l-İbrî ise bu konuya hiç değinmemektedir.

Bu yazarlar içerisinde Makrîzî'nin diğerlerinden farklı olarak “*Lâ ilahe illâllâh, baba rasulullâh*” cümlesini zikretmesinin manidar bulduğumuzu burada belirtmekte fayda vardır. Zira mezkûr ifade nübüvvet iddiasını destekleyen kelime olması bakımından önemlidir. Zira “*Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullâh*” cümleleri Kelime-i Tevhîd'in aslımı oluşturmakta olup “*Allâh'tan başka tanrı yoktur, Muhammed Allâh'ın elçisidir*” şeklinde dilimize çevrilmiştir. Burada sadece Makrîzî'nin metninde, nübüvvet iddiası Kelime-i Tevhîd'in uyarlanması ile dönüştürülerek bu hareketin, inanç esaslarını ve dolayısıyla da dinin özünü oluşturan iki temelini göstermiş olmaktadır.²⁴ Bu da el-Bâbâ'nın yeni bir din oluşturduğu anlamına gelmektedir. Bu dinin inanç görüşlerine dair hususlar ne var ki kaynaklarımızda zikredilmemektedir.

Diğer yazarlarımız ise velî tabirini kullanmakta olup, hem Allah'ın isimlerinden hem de Allah dostu anlamında kullanılan bir tasavvuf terimi olan velî kelimesi (velâyet kavramı) Şîa'da siyasi ve ruhani mahiyette olup genellikle Hz. Ali ve onun soyundan gelenlerle sınırlandırılmış olduğundan burada önem arz etmektedir. Bilhassa XI-XIII. yüzyıllarda Kuzey Suriye bölgesinin İsmailîlerin yoğun propagandalarına sahne olduğu, burada çok sayıda İsmailî kalesinin yapıldığı bilinmektedir. Bundan dolayı buralarda dolaşan ve özellikle Şâm, Halep, Musul, Lazkiye dolaylarında yaşıyan Türkmenler'in İsmailî propagandaya maruz

23 İbn Bibî, Baba'nın Amasya'da idam edilmesi sonrasında taraftarlarının “Baba resulullah” diye bağırdıklarını ve ateşteki kelebekler, dalgalar üzerindeki ördekler gibi naralar atıp erkek kadın hep birlikte ellerinde kılıç ve mızraklarla ileri atıldıklarından bahsetmektedir. Bkz. İbn Bibî, el-Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Caferi er-Rugadî, *el-Avâmiru'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye*, (*Selçuknâme*), haz. Mürsel Öztürk, Ankara 1996, C II, s. 51.

24 Kelime-i Tevhîd için bkz. Hatice Kelpetin Arpağuş, “Kelime-i Tevhîd”, *DİA*, C XXV, Ankara 2002, s. 214.

kalabilecekleri burada belirtilmelidir.²⁵ İslam dairesi içerisinde bu şekilde bir ifadenin kullanılması daha makul gibi gözükmektedir.

Bu kaynaklar -biri hariç- isyanın patlak verdiği coğrafyadan uzak olmak bakımından, bu isyana dair bilgilerini kendilerine intikal eden malumat üzerine inşa etmiş olmalıdır. Görüldüğü gibi nübüvvet iddiasının (velî ve resûl kavramlarının üzerinden) ve isyan eden bu topluluğun düşünce yapısının, yerleşik Sünnî inancın sağlam olduğu bu coğrafyalarda doğru okunmadığı ya da okunamadığı açıktır.

Bu konuyu bir miktar açacak olursak eğer Ahmet Yaşar Ocak, Bâbâî isyanını ilk nakleden Simon de Saint Quentin'de bir miktar menkıbeye kaçan rivayetler üzerinden Baba Resûl'un kendisini peygamber ilan edişinin hikayesini anlatmaktadır. Baba Resûl'un torunu Elvan Çelebi'nin, dedesinin bir iftira ile karşı karşıya bulunduğunu belirtmesine ve onun kendini peygamber ilan ettiğinin bir söylenti olduğunu bildirmesine karşılık, bunun bir hayli kuvvetli görüldüğünü ve ayrıca İbn Bibî'nin nakillerinin de bu şahsın peygamberlik iddiasıyla ortaya atıldığını kesin bir şekilde ortaya koyduğunu, Baba İlyas'ın II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in idaresine karşı bir peygamber sıfatıyla ve bir ilahi kurtarıcı hüviyetiyle ortaya çıktığını ve bunun için de çok geniş bir propaganda faaliyeti yürüttüğünü, onun memlekette hüküm süren siyasi, içtimai ve iktisadi düzensizlikten haberdar olduğu, bunu da kendi lehine kullanmasını çok iyi bildiğini söylemektedir.²⁶

İbn Bibî'nin metinlerinde yer alan, Baba İshak'ın gönderdiği davetçilerin propagandalarında işlenen konulara bakılacak olursa, burada Sultan Gıyâseddin'in yaşayış tarzı ve şaraba düşkünlüğünün kınandığı,²⁷ onun alemlerin Rabbi'nin yolundan saptığı ve Hulefâ-yı Raşidîn'in izinden ayrıldığı belirtilmektedir.²⁸ Aslında

25 Bkz. Ocak, *age.*, s. 112.

26 Ocak, *age.*, s. 104, 105.

27 Sibt İbnü'l-Cevzi'den başlayarak birçok İslam tarihi kaynağının, Anadolu Selçuklu Sultanı Gıyâseddin Keyhüsrev hakkında kullandıkları ifadeler oldukça menfi ve ağırdır. Neredeyse bir ithamla karşı karşıya kaldığımızı söylememiz mümkündür. Gıyâseddin'in aklının noksanlığı, ahlaksızlığı, ma la yani (yani faydasız işlerle) ile meşgul olmasından dolayı (köpek ve yırtıcı kuşlarla oynaması gibi) hakkında menfi bir tutum sergilenmiştir. Son dönem müelliflerinden Karamânî'nin sultanın zalim, ahmak, gaddar ve despot olarak tavsif ettiği ifadeleri de oldukça serttir. Bkz. Fatih Erkoçoğlu, "İslam Kaynaklarına Göre Köseadağ Savaşı", *1243 Köseadağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Şurası-Sempozyumu*, Basılmamış Bildiri Metni, Sivas 10 Aralık 2017.

28 Bu husus Emeviler döneminde ortaya çıkan bir isyanda, isyana davet sözlerini hatırlatmaktadır. Eski vali Yezid b. Muhelleb'in Basra'daki isyan daveti üzerine şehir için için kaynakken, sadece meşhur alim Hasan el-Basri'nin böyle bir isyana rıza göstermediği, onun valilik dönemlerinde gördükleri sebebiyle isyana davet sözlerinin ona yakışmadığını ifade ettiği nakledilir. Yine Yezid'in

bu ifadeler bizim açımızdan büyük önem taşımaktadır. Zira gerçekte bunlar eğer doğru ise, değil nübüvvet iddiası bu isyancıların geleneksel Sünni İslam dairesinde olduklarını göstermesi bakımından oldukça önemli ifadelerdir.

Ahmet Yaşar Ocak'ın belirttiği gibi aslında İbn Bibi'nin nakillerinde onun, peygamberlik iddiasında bulunmadığı açıktır.²⁹ İdamının ardından taraftarlarının kendisi hakkında "Baba resullullah"³⁰ dediği nakledilmekte olup, İbn Bibi sadece bu cümleye yer vermektedir. Bu da ölümünün ardından cahil Türkmen toplulukları nezdinde, onun konumunun farklı anlaşıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca İbn Bibi'nin Anadolu Selçuklu Devleti'nin resmi görevlisi olması ve Babailer hakkında, sözüne güvenilir kimselerden duyduğunu belirttiği malumatı kitabına dahil etmesinde ve bu malumatı sunuşunda belirgin bir şekilde devlet yanlısı duruş sergilediği de açık bir şekilde görülmektedir.³¹

Bilhassa onun bu isyana katılanları Haricî olarak da zikretmesi bu bağlamda değerlendirmeyi hak etmektedir. Malum olduğu üzere Hariciler, Hz. Ali'nin ordusunda iken kendisine karşı çıkıp ayrılanlardan oluşup, bölgede aşırı görüş ve faaliyetleri tanınan bir fırka idi. Hz. Ali bunlarla muhtelif defalar savaşa girmiş ve bilahare onlardan bir suikastçı tarafından da şehit edilmiştir. İbn Bibi'nin, kendi döneminde vuku bulan bir isyanda bu bağlantıyı kurması oldukça dikkat çekicidir. İsyanda ele geçirilen kadın, çocuk, mal ve eşyaların beşte birinin de hazineye ayrılması da isyana katılanların, hükümet nezdindeki değerlerini göstermesi bakımından önemlidir.

kendilerini iki Ömer'in yoluna davet ettiğini söyleyenlere gülerlek "Allah'ın Kütübü, Resûlullah'ın sünneti ve iki Ömer'in yoluna davet eden bu adam (Yezîd), dün Ümeyyegoğullarının heva ve hevesleri için insanları kallediyordu. Bugün ise kazanmış, onlara muhalefet ediyor ve sizin için bir isyan bayrağı dikiyor. Sizi iki Ömer'in yoluna davet ediyor. İki Ömer'in yolu bu adamın ayağını zincirleyip hapse göndermektedir!" cevabını verdiği zikredilmektedir. Bkz. İbn Asem, Ebü Muhammed Ahmed el-Kûfi (314/926), *Fütâh*, Beyrut 1986, C VII-VIII, s. 246, 247.

- 29 Bu iddia Simon de Saint Quentin'den desteklenmeye çalışılmaktadır. Bkz. Ocak, *age.*, s. 106.
- 30 Bu arada Emeviler döneminde isyan eden Muhtar es-Sekafi'ye atfedilen nübüvvet meselesi de bu bağlamda değerlendirilebilir. Zira Hasan Onat, Muhtâr'a atfedilen, bedâ, nübüvvet gibi iddiaların büyük ölçüde onu kötülemek gayesiyle ortaya atıldığı, onun çevresindeki kitlenin, İslam'ı iyi anlayamamış ve cahil kimselerden oluşması nedeniyle, onun şüirler söylemesi ve seci'li sözlerinden başka dine zarar verecek aşırı düşüncelerinin ve iddialarının söz konusu olmadığını belirtmektedir. Hasan Onat, *Emeviler Devri Hareketleri ve Günümüz Şüliği*, Ankara 1993, s. 114.
- 31 Bkz. İbn Bibi, *age.*, C II, s. 49-53. Nejat Kaymaz'ın, İbn Bibi ile Aksaray'ın eserlerini karşılaştırmak üzere söyledikleri dikkat çekicidir. Aksaray'ın eserinin İbn Bibi'ninki gibi Selçuklu saltanatı tarihi değil, Moğol hakimiyeti altındaki Anadolu'nun tarihi olduğu, bundan dolayı da Selçuklu hanedanına karşı İbn Bibi derecesinde şükran ve hürmet hislerinin olmadığı ifade edilmektedir. *Pervâne Mu'înüd-din Süleyman*, Ankara 1970, s. 14.

Görüldüğü üzere isyanın patlak verdiği coğrafyada devlet yanlısı bir tarihçinin kalemine yansıyan yanlı bakışın, bu coğrafyadan uzakta olanların -Sünni yapı-bakışlarını etkilediği görülmektedir. İsyân liderinin öldürülmesi sonrasında cahil halk kitleleri arasında ortaya çıkan düşüncelerin, satırlara yazılırken nübüvvet iddiası olarak yansıdığı fark edilmelidir. Ele aldığımız yazarlarımızdan insafli olanları velî tabiri ile bu isyancıları İslâm dairesinde (Şii İslâm) tutarken, resul ifadesini kullanan Makrîzî'nin ise onları yeni bir dinin mensupları gibi gösterme çabası içinde olduğu görülmektedir.

Kaynaklar

Altıkulaç, Tayyar, “Zehebî”, *DİA*, İstanbul 2013, XLIV, 180-188.

Arpağuş, Hatice Kelpetin, “Kelime-i Tevhîd”, *DİA*, Ankara 2002, C XXV, s. 214, 215.

Çuhadar, Mustafa-İsmail Yiğit, “İbn Tağrıberdi”, *DİA*, İstanbul 1999, XX, 385-388.

Erkoçoğlu, Fatih, “İslam Kaynaklarına Göre Köseadağ Savaşı”, *1243 Köseadağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Şurası-Sempozyumu*, Basılmamış Bildiri Metni, Sivas 10 Aralık 2017.

Gregory Abu'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, I-II, çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1999.

Gregory Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî, *Tarihi Muhtasari'd-Düvel*, haz. Halil el-Mansûr, Beyrut 1997.

Günaltay, M. Şemseddin, *İslam Tarihinin Kaynakları, Tarih ve Müverrihler*, haz. Yüksel Kanar, İstanbul 1991.

İbn Asem, Ebû Muhammed Ahmed el-Kûfî (314/926), *Fütûh*, I-VIII, Beyrut 1986.

İbn Bibi, el-Hüseyn b. Muhammed b. Ali el-Caferi er-Rugadi, *el-Avâmiru'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye*, (*Selçuknâme*), I-II, haz. Mürsel Öztürk, Ankara 1996.

İbn Tağrıberdi, Cemâleddin Ebû'l-Mehâsin Yusuf el-Atabekî, *en-Nucûmu'z-Zâhire fi Mülûka Mısır ve'l-Kâhire*, I-XVI, haz. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Beyrut 1992.

İbn Vâsıl, Cemâleddin Muhammed b. Sâlim, *Müferricu'l-Kurûb fi Ahbâri Benî Eyyûb*, I-V, thk. Hüseyin Muhammed Rebi', Said Abdulfettâh Âşûr, Kahire 1975.

Kaymaz, Nejat, *Pervâne Mu'niud-din Süleyman*, Ankara 1970.

el-Makrîzî, Takiyyüddin Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ali b. Abdülkadir, *es-Sülûk li-Ma'rîfeti Düveli'l-Mülûk*, I-VIII, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Beyrut 1997.

Ocak, Ahmet Yaşar, *XIII. Yüzyılda Anadolu'da Baba Resûl (Babaîler) İsyanı ve Anadolu'nun İslamlaşması Tarihindeki Yeri*, Dergah Yayınları, İstanbul 1980.

Onat, Hasan, *Emeviler Devri Şû Hareketleri ve Günümüz Şiîliği*, Ankara 1993.

Özaydın, Abdülkerim, “İbnü'l-İbrî”, *DİA*, İstanbul 2000, XXI, 92, 93.

Şeşen, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998.

Sevim, Ali, “Sıbt İbnü'l-Cevzî”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII, 87.

Sıbt İbnu'l-Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Şemsüddin Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türki el-Avni el-Bağdâdî, *Mir'âtü'z-Zamân fi Tevârihi'l-Â'yân*, I-XXIII, thk. İbrahim ez-Zeybek, Beyrut 2013.

Tomar, Cengiz, “İbn Vâsil”, *DİA*, İstanbul 1999, XX, 438-440.

Yavuz, Yusuf Şevki, “Nübüvvet”, *DİA*, İstanbul 2007, C XXXIII, s. 279-285.

ez-Zehabî, Şemsüddin Ebi Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1347), *Tarihu'l-İslâm Vefeyâtu Meşâhiri'l-A'lâm*, Havâdisu Vefeyât 631-640, thk. Ömer Abdüsselam Tedmûrî, Beyrut 1998.